

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ ครู ผู้บริหาร และ
ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
มหาสารคาม เขต 1 ได้สรุปผลการวิจัยตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. สมมติฐานของการวิจัย
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล
7. อภิปรายผล
8. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู
ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงาน
เขตพื้นที่ศึกษามหาสารคาม เขต 1

2. เพื่อเปรียบเทียบความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู
ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงาน
เขตพื้นที่ศึกษามหาสารคาม เขต 1

สมมติฐานของการวิจัย

ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของ โรงเรียนวิถิพุทธ
สำนักงานเขตพื้นที่ศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ
จัดการศึกษาทั้งโดยรวมด้านและรายด้านแตกต่างกัน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ทั้งหมด 107 โรงเรียน รวมทั้งสิ้น 1,402 คน จำแนกตามตำแหน่งและบทบาทหน้าที่เป็น 3 กลุ่ม คือ ครู 1,166 คน ผู้บริหาร 129 คน ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 107 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้กำหนดจากบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ 107 โรงเรียน โดยกำหนดสัดส่วน (Quota Sampling) ครู กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ใช้ตารางของเครจซี่ และมอร์แกน (R.V. Krejciand D.W. Morgan) (บุญชม ศรีสะอาด. 2545 : 43) ได้กลุ่มตัวอย่าง 289 คน โดยสุ่มจากโรงเรียนที่มีครูตั้งแต่ 7 คน ขึ้นไป โรงเรียนละ 3 คน โรงเรียนที่มีครูต่ำกว่า 7 คน โรงเรียนละ 2 คน ผู้บริหารได้จากผู้อำนวยการสถานศึกษาและรองผู้อำนวยการสถานศึกษาแต่ละโรงเรียน ทั้งหมด 129 คน ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ทั้งหมด 107 คน จำแนกตามตำแหน่งและบทบาทหน้าที่ ได้ดังนี้ ครู 289 คน ผู้บริหาร 129 คน ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 107 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามมี 3 ตอน

ตอนที่ 1 เป็นสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม คือ ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามการวิจัย เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ของลิเคิร์ต มีอยู่ 5 ด้าน ด้านละ 10 ข้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 50 ข้อ คือ 1. งานด้านกายภาพ 2. งานด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 3. งานด้านการเรียนการสอน 4. งานด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ 5. งานด้านการบริหารจัดการ

ตอนที่ 3 เป็นความคิดเห็นทั่วไป เป็นข้อคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของงานด้านนั้น ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่รวบรวมมาได้ทั้งหมด และเรียงลำดับแบบสอบถามแยกตามตำแหน่งและบทบาทหน้าที่
2. ให้คะแนนแบบสอบถามแต่ละข้อตามเกณฑ์ให้คะแนน
3. นำคะแนนที่ได้ไปทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เครื่องไมโครคอมพิวเตอร์โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS For Windows
4. จากนั้นวิเคราะห์หาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) จำแนกตามสถานภาพ วิเคราะห์ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) ของระดับความต้องการ โดยเปรียบเทียบกับการให้คะแนน ใช้เกณฑ์การประเมินตามวิธีของ บุญชม ศรีสะอาด (2545 : 118) และเปรียบเทียบ โดยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว One - way ANOVA หรือ F- test เมื่อพบว่า ค่า F มีนัยสำคัญทางสถิติ จะทำการทดสอบด้วยสถิติ Multiple Comparison โดยวิธีของ Scheffe'

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังนี้

ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.28$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อยได้ดังนี้ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ($\bar{X} = 4.42$) ด้านกายภาพ ($\bar{X} = 4.39$) ด้านการบริหารจัดการ ($\bar{X} = 4.30$) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ($\bar{X} = 4.24$) และด้านการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.07$) ตามลำดับ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแต่ละด้าน พบว่า

1. ด้านกายภาพ ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.39$) เมื่อพิจารณาแยกเป็นตำแหน่งหน้าที่ฝ่ายผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.49$) ครูอยู่ในระดับมาก

($\bar{X} = 4.35$) และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.37$) ตามลำดับ

2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.24$) เมื่อพิจารณาแยกเป็นตำแหน่งหน้าที่ ฝ่ายผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.31$) ครู อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$) และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.21$) ตามลำดับ

3. ด้านการเรียนการสอน ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.07$) เมื่อพิจารณาแยกเป็นตำแหน่งหน้าที่ ฝ่ายผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.17$) ครูอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.04$) และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.05$) ตามลำดับ

4. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.42$) เมื่อพิจารณาแยกเป็นตำแหน่งหน้าที่ ฝ่ายผู้บริหาร อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.60$) ครู อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.39$) และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.31$) ตามลำดับ

5. ด้านการบริหารจัดการ ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.30$) เมื่อพิจารณาแยกเป็นตำแหน่งหน้าที่ ฝ่ายผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.49$) ครูอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.24$) และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.21$) ตามลำดับ

6. ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวน พบว่า ผู้บริหาร ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยภาพรวมแตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 โดยที่ ผู้บริหารมีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแตกต่างจากครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ได้พิจารณาแยกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการบริหารจัดการ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 ด้านกายภาพ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกนั้น ได้แก่ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต และด้านการเรียนการสอน ไม่แตกต่างกัน

อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์ พบว่า ความต้องการของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ทั้งหมด 107 โรงเรียน มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.28 แสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานกิจการต่าง ๆ ของโรงเรียนวิถิพุทธประสบปัญหา ต้องได้รับความช่วยเหลือ ได้รับความร่วมมือจากชุมชนอย่างจริงจัง จึงจะสามารถดำเนินงานต่อไปให้บรรลุเป้าหมายได้ ทั้งนี้เพราะว่าโรงเรียนวิถิพุทธเป็นโรงเรียนที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นโรงเรียนรูปแบบใหม่ เป็นนวัตกรรมทางการศึกษา ต้องการ ต้องอาศัยผู้มีภูมิรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างมาก นอกจากนั้นภาระงานของครูมีมากจนล้นมืออยู่แล้ว ทั้งสอนและงานพิเศษต่าง ๆ ครูจึงต้องการให้ชุมชนมาช่วยเหลือในกิจกรรมอื่น ๆ ตามแนววิถิพุทธด้วย ที่สำคัญต้องมีปัจจัยในการบริหาร ถึงแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะมีนโยบาย มีการกำหนดให้โรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ แต่ไม่ได้สนับสนุนงบประมาณส่งเสริมให้เป็นกรณีพิเศษ จึงจำเป็นที่โรงเรียนต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและให้ความช่วยเหลือในด้านการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา เมื่อวิเคราะห์ความต้องการรายด้าน พบว่ามีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน เช่นเดียวกัน และผลการวิเคราะห์โดยจำแนกตามตำแหน่งบทบาทหน้าที่ พบว่า ทุกกลุ่มมีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน กล่าวคือ

1. ด้านกายภาพ ผลการวิจัยพบว่า ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เป็นอันดับที่ 2 มี

ค่าเฉลี่ย 4.39 โดยที่ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เป็นแหล่งแห่งการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เน้นธรรมชาติเป็นองค์ประกอบ เช่น ร่มไม้ร่มรื่น ชวนให้จิตใจสงบ เป็นที่พักผ่อน ผ่อนคลาย มีป้ายคำขวัญ ป้ายคติพจน์ ป้ายพุทธภาษิตติดไว้ตามต้นไม้ มีพระพุทธรูปเด่นเป็นสง่าไว้ให้สักการบูชา จัดห้องหรือมุมพระรัตนตรัย ห้องบริหารจัดการ ฝึกสมาธิ โดยต้องการให้มีส่วนร่วมตั้งแต่ การวางแผน การดำเนินงาน การส่งเสริมสนับสนุน ปัจจัย ตลอดจนถึงการประเมินผล อาจจะเป็นเพราะว่า โรงเรียนยังขาดแคลนงบประมาณที่จะนำมาดำเนินงานในด้านนี้อีกมาก ทางราชการต้นสังกัดมิได้สนับสนุนให้เป็นกรณีพิเศษ งบประมาณที่ได้รับเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวที่รัฐจัดให้ตามจำนวนนักเรียนที่มีอยู่ ซึ่งเท่า ๆ กับโรงเรียนปกติทั่วไปที่ไม่ได้เข้าโครงการ ดังนั้นจึงต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในด้านนี้มาก สอดคล้องกับ พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต. 2547 : ปาฐกถา ; อ้างมาจาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2547 : 37) กล่าวว่า ในด้านสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน มีการยึดหลักเรื่องความสะอาด (ศีล) สงบ (สมาธิ) และแสงสว่าง (ปัญญา) คือจัดสภาพภายในโรงเรียนให้สะอาดปราศจากสิ่งเสียดสี อบรมมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้เคียงจิตธรรมชาติ ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำห้องเรียน สว่างทางปัญญาด้วยป้ายนิเทศและคติธรรมคำขวัญต่าง ๆ และพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต. 2547 : 10) กล่าวว่า ตามธรรมชาติของธรรมชาตินั้น ชีวิตของเรามีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยการรับรู้ ดู ฟัง ฯลฯ ทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดรับ 6 และโดยการแสดงออกสื่อสารสัมพันธ์ทำการต่าง ๆ ทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่ากรรม เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดออก 3 หมายความว่ามีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกทางการรับรู้ และทางด้านการกระทำ นี่คือแดนของศีลทั้งหมด รวมอยู่ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ถ้ามองอย่างนี้เราจะรู้เลยว่า คำว่า ศีล ไม่ใช่แค่ศีล 5 แต่หมายถึงการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม ด้วย ตา หู ลิ้น จมูก กาย ใจ วาจา เป็นด้านที่ติดต่อกับข้างนอก

2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ผลการวิจัยพบว่า ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เป็นอันดับที่ 4 มีค่าเฉลี่ย 4.24 โดยที่ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมวางแผนจัดกิจกรรม และร่วมดำเนินการจัดกิจกรรม ฝึกสมาธิ ฟังพระธรรมเทศนา การบริโภคปัจจัยต่าง ๆ การพิจารณาอาหารก่อนและหลังรับประทานอาหาร มารยาทชาวไทย กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินไปด้วยสติสัมปชัญญะ ร่วมติดตามสังเกตพฤติกรรมนักเรียน การบันทึกยกย่องผู้กระทำความดี

ร่วมปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น กิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความอดทนทั้งผู้ฝึก และผู้รับการฝึก อาจจะเป็นเพราะว่าความคาดหวังของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ที่จะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่ เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคนเป็นที่ยอมรับของชุมชน เข้ามา มีส่วนร่วมช่วยเหลือเป็นวิทยากร ร่วมสอน ร่วมจัดกิจกรรม หรือร่วมบริหารจัดการด้วย ดังที่ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ. 2547 : เทศนา ; อ้างมาจาก กระทรวงศึกษาธิการ. 2547 : 52-53) กล่าวว่า สร้างความอดทนให้เกิดขึ้นในจิตใจ ความอดทนนี้มันลำบากในตอนแรก เพราะเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อให้เกิดความอดทน แต่เมื่อทำไป ๆ ก็เคยชิน พอเคยชินแล้ว มันก็เป็นนิสัยเราก็สบายใจ ไม่เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ต่อไปนี่เรื่องชีวิตมันต้องเป็นอย่างนี้ ต้องทนแดด ทนฝน ทนร้อน ทนหนาว ทนกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา เราก็จะมีความสุขความสบาย ไม่ วุ่นวายเดือดร้อนกับปัญหาต่าง ๆ ความอดทนเป็นพื้นฐานของคนมี ระเบียบ จึงขอให้ท่านทั้งหลายฝึกฝนให้เป็นคนมีความอดทนไว้สักหน่อย เวลาที่มีเรื่องอะไรก็ อดได้ทนได้ เราก็สบายใจไม่ต้องทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ๆ ไม่ต้องสร้างปัญหาความวุ่นวาย ให้เกิดขึ้นในชีวิตของเรา เพราะเราเป็นผู้มีความอดทนอยู่เป็นหลักฐานประจำจิตใจนี้ประการหนึ่ง เป็นเรื่องสำคัญที่พวกเราจะต้องฝึกฝนอบรมกัน ตั้งแต่เริ่มต้นของชีวิต ความอดทนทำให้ชนะ สิ่งทั้งปวง พ่อแม่มีลูกมีหลานก็ควรอบรมลูกหลานให้มีน้ำอดน้ำทนกันเสียบ้าง อย่าปล่อยให้ มันมากเกินไป อย่าตามใจเขามากเกินไป เช่นเรื่องอาหารการกิน ก็ต้องให้กินเป็นเวลา อย่าให้ กินพร่ำเพรื่อ หัดให้เป็นเวลาตั้งแต่เป็นเด็ก เราหัดเด็กให้เป็นเวลาตั้งแต่เนี่ยเป็นการฝึกความมี ระเบียบให้เกิดขึ้นในชีวิต คนมีระเบียบนั้นคือ คนที่มีความอดทนเป็นพื้นฐาน ถ้าไม่มีความอดทน เป็นพื้นฐาน ความมีระเบียบของสิ่งทั้งหลายก็เกิดขึ้นไม่ได้ เราจึงต้องฝึก ต้องสอนเขา จึงใคร่ ขอฝากข้อนี้ไว้กับญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายว่าต้องอยู่ด้วยความอดทน พระผู้มีพระภาคเจ้า สอนให้เรามีความอดทนเป็นพื้นฐานชีวิตเพื่อชนะสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวงได้

3. ด้านการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เป็นอันดับที่ 5 มีค่าเฉลี่ย 4.07 ซึ่งเป็นอันดับสุดท้าย ทั้งนี้เป็นเพราะว่าครู เป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือการสอน เขามีความเชื่อว่าเขามีความสามารถที่จะสอนได้ แต่เขาต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมใน ด้านอื่น ๆ มากกว่า โดยที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดทำหลักสูตร หรือแผนการจัดการเรียน การสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน การกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์

การกำหนดผลการเรียนที่คาดหวัง การจัดทำจัดหาสื่อการเรียน การให้คำแนะนำแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเป็นวิทยากรพิเศษร่วมให้ความรู้แก่นักเรียน และร่วมประเมินผลการเรียนแก่นักเรียนด้วย สอดคล้องกับ รัญจวน อินทรกำแหง (2547 : 42) กล่าวว่า ครูทำงานหนัก แต่ถูกประณามอยู่ตลอดมาว่า สอนลูกศิษย์ให้เป็นเด็กเกเร เด็บโตขึ้นมาเป็นปัญหาของสังคม แต่หากว่าหลักสูตรไม่เอื้ออำนวย ไม่ให้เนื้อหา ไม่ให้เวลา ไม่ให้โอกาสแก่ครู ที่จะสอนสิ่งที่เรียกว่า “วิชา” เข้าไปในใจศิษย์ สังคมจะมาตำหนิครูฝ่ายเดียวก็ไม่ถูกต้อง ฉะนั้นสังคมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันสนับสนุนในเรื่องของการจัดทำหลักสูตรให้มีเป้าหมายที่ถูกต้อง ลักษณะของหลักสูตรควรเป็นดังนี้ หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อมๆกัน หรือการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนา วัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

4. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เป็นอันดับที่ 1 มีค่าเฉลี่ย 4.42 เป็นด้านที่ต้องการมากที่สุด เป็นเพราะว่าเป็นเรื่องของการปฏิบัติจริง ๆ ของทุกคนทั้งบุคลากรในโรงเรียนและชุมชน โดยที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นกัลยาณมิตร มีการเคารพบนอบ อิ่มเอมแจ่มใส มีเมตตากรุณาต่อกัน ร่วมกันปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

มีความเสียสละ ลด ละ เลิกอบายมุข เป็นไปตาม พระชุมพล พลปัญญา (2545 : 74) กล่าวว่า กุศลกรรมทั้งหลายทั้งปวง คือรากเง้าแห่งปัญญา ปัญญาทางธรรมสร้างมาจากความดีงามแห่งจิต ทาน ศีล สมาธิ เมตตา อภัย วิริยะ ขันติ สัจจะ จริตใจ ล้วนเป็นรากเง้าแก่ปัญญา จงใส่ปุ๋ยปัญญา ด้วยการสร้างความคิดทุกชนิดเมื่อถึงเวลาอันสมควรปัญญาจะถูกโพล่ง สว่างกระจ่างแจ่มไปตลอดโลกธาตุ อย่าทำลายปัญญาโดยการนำความฉลาดไปเบียดเบียนผู้อื่น เพราะโดยกฎของธรรมชาติแล้วนั้น ของชั่วช้า เลวทรามจะถูกทำลายล้างของดีงามจะถูกสงวนรักษาไว้ให้คงทน ฉะนั้นจงอย่าทำลายปัญญาของตนด้วยความฉลาดแกมโกง และประเวศ ะสี (2545 : 148) กล่าวว่า ความเมตตาหรือมิตตะ หรือความเป็นมิตร หรือไมตรีจิต หรือ Compassion หรือ Love เป็นสภาพจิต อันสูงส่งที่ไปพ้นความเห็นแก่ตัว มีความเห็นใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น มีความเป็นมิตร อยากให้เขาพ้นทุกข์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ ทำให้คุณภาพชีวิตสูงทั้งผู้ที่มีความเมตตาและผู้ที่ได้รับความเมตตา หากมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กันเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น อย่างที่เป็นไปในโลกเป็นอันมากในปัจจุบัน โดยปราศจากความเมตตาต่อกัน มนุษย์จะไม่พบกับความสุขที่แท้จริง เพราะเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก ค้ำพุงพพจน์ โลกทั้งผองพี่น้องกัน ค้ำพุงพะงะของท่านมหาตมะ คานธี ความเมตตาเป็นจริยธรรมของสหัฐวรรษใหม่ ตามคำเสนอแนะขององค์ทะไลลามะ ศาสนาทุกศาสนาล้วนเน้นที่ความเมตตา หรือความรักต่อเพื่อนมนุษย์ โลกาภิวัดน์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ควรเป็นโลกาภิวัดน์แห่งการแข่งขันแย่งชิงทั่วโลก แต่ควรเป็นโลกาภิวัดน์ของคนที่เจริญ คือคนที่มีความเมตตาเป็นพื้นฐานของจิตใจ

5. ด้านการบริหารจัดการ ผลการวิจัยพบว่า ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เป็นอันดับที่ 2 มีค่าเฉลี่ย 4.30 โดยที่ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนปฏิบัติการของโรงเรียน ร่วมพัฒนาบุคลากรของโรงเรียน ร่วมเสนอปัญหาความต้องการของท้องถิ่น ร่วมจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดจนสาธารณูปโภค ร่วมจัดหาปัจจัยสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน ตลอดจนร่วมชื่นชมยินดีภาคภูมิใจกับความสำเร็จในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นไปตามการปฏิรูปการศึกษาที่ สิบปนนท์ เกตุทัต (2541 : สัมภาษณ์ ; อ้างมาจาก พรพิไล เลิศวิชา. 2544 : 94) กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาต้องทำ 2 เรื่อง คือ ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ และปฏิรูประบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ หนึ่ง ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งให้แต่ละคนพัฒนาตามความสามารถให้รู้วิธีการเรียนรู้ ไม่ใช่ให้ท่องจำ ไม่ใช่ให้กาถูกกาผิด 5 ช่อง อย่างที่ทำกันอยู่ในกระบวนการศึกษาทุกวันนี้ การให้ท่องจำคำตอบ

ทำให้คนสิ้นคิดและคิดไม่เป็น แต่มันต้องถูก กามิด ไม่เช่นนั้นเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ เด็กไทย จึงเขียนเรียงความไม่ได้ เรียงลำดับการถ่ายทอดความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลไม่เป็น เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิรูปการเรียนรู้ สอง ปฏิรูประบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพราะไม่ใช่โรงเรียน เท่านั้น ที่รับผิดชอบการศึกษาการเรียนรู้ของคนอย่างเดียวน ต้องปฏิรูประบบการจัดการ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ครูไม่จำเป็นต้องมีอยู่เฉพาะในโรงเรียน พ่อแม่ก็เป็นครู ชุมชน ก็เป็นครู พระก็เป็นครู ธรรมชาติก็เป็นครูได้ และพระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต, 2547 : ป่าฐกถาพิเศษ ; อ้างมาจาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547 : 19) กล่าวว่า ด้านการบริหาร จัดการโรงเรียนวิถิพุทธควรร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดสาม ประสานคือ บ้าน วัด โรงเรียน (บ ว ร) เช่น แต่งตั้งพระสงฆ์ ผู้แทนชุมชน และผู้ปกครอง เป็นกรรมการที่ปรึกษา หรือกรรมการดำเนินงานของโรงเรียน และบริหารการดำเนินงานให้ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) เข้ามามีส่วนรวมมากขึ้น สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา (2548 : 5) กำหนดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes) โดยกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบ ไตรสิกขาที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบ แล้วก่อให้เกิดผลดีและผลต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้อง นอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และราชการอื่น การกำหนด ปัจจัยด้านผลกระทบ เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ จะก่อให้เกิดผล ต่อเนื่อง และส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิดคือ บ้าน วัด โรงเรียน ได้รับความชื่นชมจากการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ และเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกัน พัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถิพุทธอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้นผลการวิเคราะห์ความแปรปรวน พบว่า โดยภาพรวม ผู้บริหารมี ความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามหาสารคาม เขต 1 แตกต่างกันกับ ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 โดยที่ผู้บริหารมีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมใน การบริหารจัดการมากกว่า ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษา ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ตำแหน่ง บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารที่ตัดสินใจนำโรงเรียนเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ มีความคาดหวังที่จะได้รับความร่วมมือจากชุมชนสูง เพราะการจัดการศึกษารูปแบบนี้เป็น รูปแบบที่เป็นวิถีชีวิตทั่วไปของชุมชนอยู่แล้ว ชุมชนย่อมเข้าใจแนวปฏิบัติได้ง่าย และด้วย ความเชื่อทางศาสนาน่าจะส่งผลให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ความต้องการที่ผู้บริหาร ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากเป็นอันดับแรกคือ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ รองลงมาเป็นด้านกายภาพ และด้านการบริหารจัดการ

สอดคล้องกับ อดิศัย โภธารามิก (2547 : กล่าวเปิดงาน ; อ้างมาจาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2547 : 5) กล่าวว่า การดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ จึงถือเป็นแกนหลักของการศึกษา ที่จะพัฒนามนุษย์สู่วิถีชีวิตที่สมบูรณ์ซึ่งทุกท่านที่เข้าร่วมโครงการ ท่านผู้บริหารโรงเรียน ทั้งครูอาจารย์ ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธในเขตพื้นที่การศึกษา เริ่มตระหนักและประจักษ์แล้วว่า นักเรียนในโครงการมีการพัฒนาด้าน กาย สติ เพิ่มขึ้นทุกขณะ ชีวิตที่เป็นการศึกษาจึงเป็นชีวิตที่เรียนรู้และพัฒนาที่ไม่มีวันจบ อันเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ต้องการสืบต่อ ที่มีลักษณะแห่งบุคคล ที่มีการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต คิดเป็น เฉลียวฉลาด แกร่งกล้า อดทน เพียรพยายาม คิดเห็นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ประสานประโยชน์ให้กับสังคมได้อย่างร่มเย็น สันติสุข ทั้งหมดนี้ได้ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนาในโรงเรียนวิถิพุทธ จึงเป็นที่น่าชื่นชมว่า ยังมีโรงเรียนวิถิพุทธมากขึ้นเท่าไร ประเทศไทยก็น่าอยู่มากขึ้นเท่านั้น และสอดคล้องกับ(สิริกร มณีรินทร์. 2547 :ปฐมบท) จากแผนปฏิบัติการของสถานศึกษาสามารถบ่งชี้ถึงความ เป็นวิถิพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถิพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก สอดคล้องกับ พนิดา วีระชาติ (2542 : 26-27) ได้สรุปความสำคัญของโรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและมีอิทธิพลต่อกัน คือ โรงเรียนมีความสำคัญในแง่ที่เป็นสถาบันที่มีหน้าที่ชัดเจนเขาชวนให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคม (Demands of Society) กล่าวคือ มีหน้าที่ในการปรับปรุงและสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชุมชนด้วยการฝึกการเป็นพลเมืองดีของประเทศ โดยจะต้องพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมของชุมชน ปัญหาและความต้องการของชุมชนด้วย ในขณะที่ชุมชนก็ต้องยอมรับในความสำคัญ ของโรงเรียน โดยการให้ความร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชนควบคู่กันเพื่อชีวิตที่ดีของผู้เรียนและชุมชน ให้ความร่วมมือช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงกายแรงใจ การให้ความสนใจและเอาใจใส่ ต่อ โรงเรียนโดยถือว่าโรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชน ในขณะที่ทางโรงเรียนก็จะต้องให้ความสำคัญต่อชุมชนในฐานะที่เป็นแหล่งปฏิบัติและเรียนรู้ชีวิตจริงของนักเรียนตลอดจนมีหน้าที่ใน

การถ่ายทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชนนั้นเป็นต้น และยังมี ความคาดหวังที่จะใคร่ความร่วมมือเป็นไปตามทฤษฎีที่ ชัญญา อภิบาลกุล (2545 : 18-19 ; อ้างจาก สุจินต์ ดาววีระกุล. 2537) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังนี้ การมีส่วนร่วม ของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมของคนทุกคนที่ต้องเคารพให้การยอมรับและยกย่อง โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออก เกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา งานพัฒนาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก จำเป็นจะต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้ มีสิทธิ มีเสียงในการแสดงออก การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน ยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ยิ่งแสดงว่าประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มากยิ่งขึ้น ประชาชนย่อมรู้ว่าตนเองต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะแก้ปัญหายังไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ย่อมช่วยให้โครงการต่าง ๆ สอดคล้อง ความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่ามีความต้องการอยู่ในระดับมาก จึงขอเสนอแนะ ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดำเนินการดังนี้

1. โรงเรียนควรเร่งพัฒนาการจัดการศึกษารูปแบบที่เน้นให้ชุมชนมีบทบาท มีส่วนร่วมในการบริหารการจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรม พื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
2. โรงเรียนควรเร่งดำเนินการสร้างแรงจูงใจ กระตุ้น ส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาท ในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในโรงเรียนมากขึ้นเช่น การยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นบุคคลตัวอย่าง ในการให้ความร่วมมือ มอบโล่ เกียรติบัตรรางวัลให้ผู้ที่มีความช่วยเหลือกิจการของโรงเรียน การแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมแสดงความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ เสนอปัญหา เสนอปรัชญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมเป็นครูสอนนักเรียนทั้งในและนอก สถานศึกษา
3. โรงเรียนควรจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนให้มากขึ้น โดยใช้สถานที่ของโรงเรียน เป็นศูนย์จัดกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ จัดแสดงผลงานทางวิชาการ จัดนิทรรศการเชิญหน่วยงาน

อื่น ๆ มาออกงานให้ความรู้แก่ชุมชน จัดให้มีการประกวดแข่งขันตามวิถีชีวิตชาวพุทธตามแบบต่าง ๆ

4. ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ปรับปรุงระบบสื่อสาร จัดตั้งเครือข่ายผู้ปกครอง และภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดโครงการครูพบผู้ปกครองนักเรียนตามหมู่บ้านต่าง ๆ จัดตั้งสมาคมผู้ปกครองนักเรียน สมาคมศิษย์เก่า มูลนิธิฯ โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาการศึกษา

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ผู้วิจัย ได้ศึกษาพบว่าโรงเรียนวิถีพุทธมีความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอยู่ในระดับมาก จึงขอเสนอแนะเรื่องสำคัญที่ควรศึกษาคือ

1. ศึกษารูปแบบการกระตุ้น การส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ
2. ศึกษาโรงเรียนที่จัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ประสบผลสำเร็จดี เพื่อเป็นแบบอย่างที่จะนำไปเผยแพร่
3. ศึกษาความพึงพอใจของชุมชนต่อการจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ